

Osmanlı Devleti'nin Finans Tarihinde Gümüş Arayıcılığı ve Gümüş Arayıcıları (1550-1750)

Zafer Karademir*

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar,

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,
Sivas/TÜRKİYE
zaferkarademir58@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0179-4589

Geliş: 5 Nisan 2024

Kabul: 16 Eylül 2024

Yayın: 10 Kasım 2024

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Gümüş madeni tarih boyunca insanoğlunun ilgisini çekmiş, hem süs eşyası hammadde olarak kullanılmış hem de madeni sikke darbında kullanılan temel malzemelerden olmuştur. Osmanlı tarihi açısından da bu hususlar geçerlidir. Ancak bu kadar geniş bir kullanım alanına sahip olmasına rağmen gümüş meselesini hususi olarak ele alan çalışma sayısı yetersizdir. Osmanlı darphanelerine mensup zümrelerden biri olan gümüş arayıcıları da literatürde ihmal edilen konulardan biridir. Bu kapsamda imparatorluğun darphanelerinde çalışan emekçiler arasında yer alan, ancak daha çok kurum dışında görev yapan gümüş arayıcılar hakkında ayrıntılı incelemeler yapılmamıştır. Piyasada tedavül eden sikkelere yönelik suiistimallerin önüne geçmeye çalışan, gümüş ticaretini kontrol etmeye ve kaçakçılığa engel olmaya çalışan gümüş arayıcıları, gümüş piyasasının denetimi hususunda mühim sorumluluklar üstlenmiştir. Osmanlı bürokrasisinin taşradaki bu etkin temsilcilerinin kimlikleri, görev alanları ve para politikalarına etkileri bu çalışmanın ilgilendiği konulardır. Zaman zaman Avrupa tarihi ile karşılaştırmalar içeren makalede, Osmanlı Klasik Çağ'ında gümüş arayıcılarının bilhassa kalpazanlarla ve sahte paralarla olan mücadelede taşrada çok etkili şekilde görev yaptıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Klasik Çağ, gümüş arayıcılar, sim, kalpazanlar

Russianisation Activities of the Bolsheviks Through Education in Kyrgyzstan

Research Article

* Responsible Author,

PhD., Sivas Cumhuriyet
University, Faculty of Literature,
Department of History
Sivas/TURKIYE
zaferkarademir58@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0179-4589

Received: 5 April 2024

Accepted: 16 September 2024

Published: 10 November 2024

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

Silver metal has attracted the attention of mankind throughout history and has been used both as a raw material for ornaments and as a basic material used in coin minting. These issues are also valid in terms of Ottoman history. However, despite having such a wide area of use, the number of studies specifically addressing the silver issue is insufficient. Silver seekers, one of the groups belonging to the Ottoman mints, are also one of the neglected subjects in literature. In this context, detailed examinations have not been made about the silver seekers who were among the laborers working in the mints of the empire, but mostly worked outside the institution. Silver seekers, who tried to prevent abuse of coins circulating in the market, control the silver trade and prevent smuggling, assumed important responsibilities in controlling the silver market. The identities of these effective representatives of the Ottoman bureaucracy in the provinces, their areas of duty and their effects on monetary policies are the subjects of interest of this study. In the article, which occasionally includes comparisons with European history, it is seen that silver prospectors in the Ottoman Classical Age served very effectively in the countryside, especially in the fight against counterfeiters and counterfeit money.

Keywords: Ottoman, Ottoman Classical Age, silver seekers, silver, counterfeiters

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atf - Cite: Karademir, Z. Osmanlı Devleti'nin Finans Tarihinde Gümüş Arayıcılığı ve Gümüş Arayıcıları (1550-1750). *History Studies* 16, no. 4 (2024): 471-489.

Giriş

Eski çağlardan itibaren insanların sosyal, ekonomik ve askeri yaşamında yer edinen gümüş elementi kolay şekil alabilirliği sayesinde mimaride ve az bulunması nedeniyle süs ve ziynet eşyası yapımında yoğun bir şekilde kullanılmıştır.¹ Paraların içeriğine de giren gümüş böylece stratejik bir önem kazanmış, bilhassa büyük imparatorluklarda altın paraların yanında darp edilmeye başlanmıştır.² Vergilerin gümüş sikkeler ile toplanması ise Yeniçağ'da bu madeni altından daha farklı bir konuma yükselterek ona sadece zenginlerin değil çiftçiler başta olmak üzere her çeşit toplumsal kesimin hanesini ilgilendiren bir statü kazandırmıştır.³

Yaygın kullanım alanı bu değerli madenin uluslararası piyasalardaki gelişmelerden sıklıkla etkilenmesine neden olmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısı arasında Orta ve Güney Amerika kaynaklı muazzam miktarda gümüş ve altın Avrupa ekonomisine girmiş; alıcı ülkelerdeki stoklar önemli ölçüde artarak bu durum madeni para ve diğer mallar arasındaki kur ilişkisini sarsmıştır.⁴ 16. yüzyılda Amerika'dan yayılan büyük miktardaki bu gümüş, dünya tarihinin en büyük fiyat devrimlerinden birine sebebiyet vermiştir.⁵ Dünyadaki ticaret ve finansın gelişmesi süreci olarak tarif edilen bu zaman dilimi 1640'lara kadar sürmüştür.⁶ 18. yüzyılda ise Amerika'dan yayılan bu cevherin azalmasına karşılık teknolojik gelişmelerin yardımıyla, Avrupa'da olduğu gibi, bazı yerlerde imalinde artışlar görülmüştür.⁷

İktisat tarihçileri özellikle Amerika'nın keşfinden sonra madeni para arzındaki değişimlerin boyutlarını tartışmaya devam ederken; herkesin ortak olarak üzerinde anlaştığı husus madeni paraların piyasadaki varlık düzeyinin- dolayısıyla kontrol edilebilirliğinin- makro iktisadi vaziyetleri derinden etkilediği gerçeğidir.⁸ Ayrıca 16. yüzyıldan itibaren dünya ekonomisinin özellikle ticaret cephesinden ilk kez küreselleştiğini iddia eden görüşler dikkate alındığında⁹, piyasalardaki ham ya da para şeklindeki gümüşe hâkim olma meselesinin tahmin edilenden büyük boyutları olduğuna işaret etmektedir.

Bilindiği üzere finans kavramı geleneksel ekonomilerde sermaye ve nakit yönetimi ya da kazancın planlanması ve kontrolü olarak tarif edilmektedir.¹⁰ Finansal yönetim ise kurumları, piyasaları ve yatırım kararlarını kapsayan çok yönlü bir sistemdir.¹¹ Üretim ekonomisinden

¹ Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi Cilt 1*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, (Ankara: Teori Yayınları, 1985) 10.

² Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000) 6.

³ Bkz: Dennis O. Flynn, Arturo Giraldez, "Cycles of Silver: Global Economic Unity through the Mid-Eighteenth Century", *Journal of World History* 13, no. 2 (2002): 418.

⁴ Ümit Koç, "XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıl Ortalarına Değişen Gümüş Arzı ve Yansımaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 27 (2009): 283.

⁵ Earl J. Hamilton, "Imports of American Gold and Silver into Spain, 1503-1660", *The Quarterly Journal of Economics* 43, no. 3 (1929): 436.

⁶ Glyn Davies, *A History of Money From Ancient Times to The Present Day*. (Cardiff: University of Wales Press, 2002) 176

⁷ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 177.

⁸ Yeniçağa ait bu konudaki tartışmalar hakkında örnekler için bkz: Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System I*. (California: Academic Press, 1974) 70-78.

⁹ Bkz: Dennis O. Flynn; Arturo Giráldez, "Silver And Ottoman Monetary History in Global Perspective", *The Journal of European Economic History* 31, no. 1 (2002): 9.

¹⁰ Joseph S. Moag, Willard T. Carleton, Eugene M. Lerner, "Defining The Finance Function: A Model-Systems Approach", *The Journal of Finance* 22, no. 4 (1967): 543.

¹¹ Alper Karavardar, Sonay Akar, "Osmanlı Devleti Finans Tarihinin Finansman Modelleri", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* 23, (2022): 81-102.

farklı olarak finans, sermayenin kontrolü, bunun üzerinden yapılan işlemlerin yönetimi anlamına gelmektedir. İşte Osmanlılar da kabaca fiskalizm olarak nitelendirilen iktisat anlayışı içerisinde paranın ve parasal ilişkilerin yönetimini en üst düzeyde gelir elde etme gayesi üzerine bina etmişlerdir. Ancak düşük üretim düzeyi ve nakliye zorlukları sistemin ideal düzeyde işleyişini zorlaştırırken devletin müdahale edebileceği alan finans alanı, yani daha çok parasal ilişkilerdi. Ancak burada da narh sistemi ve faiz yasakları nakit ve sermaye artışlarını sınırlandıran etkenlerdi.¹² 16. yüzyılın sonlarından itibaren ise nakit girdilerin artışı adına Osmanlılar iltizam sistemi ve tağşiş uygulamalarını ekonominin finansmanında etkin bir şekilde kullanmışlardır. Avrupa' da aynı süreçte finans alanında fikir ve uygulama noktasındaki engellerin kalkarken, Osmanlıların bu alanlarda yine belli sınırlan gözetleyen bir yapıda kaldıkları görülmektedir.¹³ Para üzerindeki tağşiş ve tashih politikaları arasında sıkışan devletin finansman kaynağı olarak eline çok fazla farklı ve verimli kaynağı yoktu.¹⁴ Bu noktada ek finansman kaynağı olarak artırılan vergiler ise piyasadan toplanacak paraların nakit kısımlarının hazineye eksiksiz teslimini bir kat daha önemli hale getirmekteydi.¹⁵ Sonuçta merkantilist bir anlayışta olmayan merkezi bürokrasinin elindeki nakit (altın ve gümüş) kaynaklarını kaybetmemek adına finansal yapıyı organize etmesi ve sözü edilen sistemleri en fazla kazanç ile sürdürmek durumundaydı. Dolayısıyla tüm bu unsurlar gümüş arayıcılarının taşradaki fiziki görevlerinin değerini ortaya koyarken resmi makamların yerelde finans alanında en çok güvendiği memurlar olarak yine onlar öne çıkmaktaydı. Zaten sınırlı olan kaynakların hazineye akışında problem yaşanmaması adına taşrada görev alan gümüş arayıcıları buraya kadar bahsedilen zorlukların daha da çetin bir hale gelmemesi için görevlendirilmekteydiler.

Osmanlı maliye bürokrasisi bahsedilen genel ilkelerle birlikte büyük kayıplar yaşamamak adına doğrudan para üzerinde de farklı finansal politikalar geliştirmeye çalışmıştır. Bu manada imparatorluğun gümüş politikasının iki temel ilkesi; paranın içindeki gümüş miktarının sürekli yoklanması ve ham ya da gümüş içeren metallerin (paraların) dolaşımının kaçırılmasına engel olarak kontrol edilmesi şeklinde belirlenmişti. Bu genel prensipler çerçevesinde ülke içinde yeni akçe kesildiğinde (çoğunlukla saltanat değişikliklerinde) eski akçelerle ve gümüş külçelerle alışveriş yasaklanmaktaydı.¹⁶ Böyle zamanlarda eski para bulunduranların bunları darphanelere getirmeleri istenirken; kuyumculuk ya da gümüş işlemeciliği (simkeşlik) gibi ilgili sektörlerle sınırlamalar getirilmekteydi.¹⁷ Aynı amaçlarla altın ve gümüş ithalatından gümrük vergisini kaldıran Osmanlı idarecileri¹⁸ böylece bu madenin darlıklarına engel olmaya çalışmışlardır. Hanedana ait saraylarda ya da bireylerde bulunan

¹² Mehmet Genç, "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3, no. 1 (1989): 183, 184.

¹³ Mehmet Bulut, "Osmanlılarda Ekonominin Finansmanı Meselesine Yeniden Genel Bir Bakış", *İslami Araştırmalar Dergisi* 18, no. 4 (2005): 449.

¹⁴ Ekrem Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz", *Bankacılar Dergisi* 56, (2006): 14.

¹⁵ Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz", 17.

¹⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi Cilt: 2 1453 1559*. (Ankara: Tekin Yayınevi, 1979) 233.

¹⁷ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri (1300-1750)", *ODTÜ Gelişme Dergisi* 8, (1978): 8. Bu yasaklar Osmanlılara özgü değildi. Benzer kısıtlamalar ve müeyyidelerin Avrupa'dan örnekleri için bkz: Davies, *A History of Money From Ancient Times to The Present Day*, 205-206.

¹⁸ Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bakış", *Osmanlı* içinde., Editör Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 1: 105.

altın ve gümüş eşya ihtiyaç halinde darphaneye gönderilip bunlarla paralar kestirilirken; bu eşyaların kullanımı da engellenmekteydi.¹⁹

Daha fazla vergi geliri hedefiyle fiskalizm ilkesini hayata geçiren imparatorluk bürokrasisi, sikkelerin yeniden basımı sırasındaki kur farkından istifade ederek hazineye ek girdi sağlanması yönündeki siyasetini de sürdürmüştür.²⁰ Para üzerinden para kazanmaya odaklanan böyle bir politikada madeni paraların fiziki durumu ve tedavüldeki konumu bir kat daha önem kazanmaktaydı. Bu durum merkezi idare adına daha fazla ekiple daha fazla mücadele edilmesi anlamına gelmekteydi.²¹

Piyasadaki gümüş hareketliliğinin kontrolü darphanelerin de yakından izlediği gelişmelerdi. Zira madenin bolluğu ile darlığı ya da taşış ve tashihler bu kurumları doğrudan etkilemekteydi. Piyasaların darlığa düşmemesi adına gerek Anadolu gerekse Balkanlardaki Osmanlı darphaneleri mümkün olduğunca faal halde tutulmuştur. ²² Hatta uzun süre atıl kalmış olan Avrupa'daki yapıları Osmanlılar yeniden işletmeye başladılar.²³ 17. yüzyılda bir süre işletilmeyen darphaneler, devam eden yüzyılda yeniden faaliyete geçerken; bu kurumlardaki temel politika, kuruma alınan maden kadarının kurumdan çıkması şeklindeydi.²⁴ Bu yüzyılın ikinci yarısında ise Doğu ve Batı'daki savaşlar, finansal sorunlarla ilgilenme noktasında imparatorluk idaresini oldukça zorlamış; mağuş paralar ile kalpazanlık faaliyetleri aynı sıralarda artış göstermiştir.²⁵ 18. yüzyıla girerken ise bakır paraların piyasaya dâhil olması altın ve gümüş yanında trimetalizm sürecini başlatırken; 18. yüzyılın ilk yarısında darphaneler, en azından Anadolu'da kurulu olanları, altın ve gümüş paralar basmaya devam etmişlerdir.²⁶ Tüm bunlara ek olarak bu müesseselerin bu madenin ihtiyacının % 60 kadarının piyasadaki eski paralardan karşılandığına ilişkin veriler, sahadaki görevlilerin sorumluluğunu artırmaktaydı.²⁷

Buraya kadar ifade edilen hususlar gerek dünyada gerekse Osmanlı coğrafyasında Yeniçağ'da bu madenin kullanım alanlarının yaygınlığı ve buna paralel olarak merkezi hükümetlerin piyasayı kontrol etme adına hayata geçirmeye gayret ettikleri genel politikaları ifade etmektedir. Söz konusu hususlar, Osmanlılar için dikkate alındığında merkezi bürokrasinin piyasadaki hareketliliği kontrol edebilmek adına hem merkezde hem de yerelde yardımcı görevlilere ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Dahası incelenen dönemde Osmanlı coğrafyasında madeni para rejimi hâkim olduğundan paranın izafi (nominal) değeri

¹⁹ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı* içinde., Editör Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 3: 24.

²⁰ Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", 26.

²¹ Oysa erken tarihlerde Çin'de (9. yüzyılda) ve ardından Avrupa'da (17. yüzyılda) kâğıt para örnekleri tedavüle girmişti. Bkz. Davies, *A History of Money From Ancient Times to The Present Day*, 181-182. Osmanlılarda ise kâğıt paranın kullanımı ancak 19. yüzyılın ortalarında başlayacaktır.

²² Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 42. Anadolu ve Rumeli'de çalışan darphaneler hakkında betimleyici bir harita için ayrıca bkz: Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 99.

²³ Halil Sahillioğlu, "Kuruluşta XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme" (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1958) 149.

²⁴ Ömer Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Madencilikini Darphane Defterleri Üzerinden Okumak: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Gümüş Üretimi", *Tarih Dergisi* 78, (2022): 58.

²⁵ Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri (1300-1750)", 18.

²⁶ Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri (1300-1750)", 20-21.

²⁷ Bölükbaşı, "Osmanlı Madencilikini Darphane Defterleri Üzerinden Okumak...", 60, 61. Bölükbaşı'nın bulguları 18. yüzyılın ikinci çeyreğine ait olsa da aynı durumun incelenen süreçte benzer şekilde geçerli olduğu söylenebilir.

değil gerçek (reel) değeri ile işlemlerin yapılması²⁸ bu durumu daha da elzem kılmaktaydı. Dolayısıyla gümüş arayıcılarının Osmanlı maliyesindeki rolleri oldukça ehemmiyetliydi. Bu çalışma söz konusu kişilerin, merkezde alınan kararların uygulanması noktasındaki rolleri üzerinde durmaktadır. Makalede mekânsal bir sınırlama yer almazken, zaman aralığı 1550-1770 yılları şeklinde belirlenmiştir. Görece uzun gibi görünen bu zaman diliminin seçilmesi söz konusu süreçte imparatorluğun maliye örgütünde ve gümüş arayıcılarının görev içerikleri konusunda radikal dönüşümler olmadığı için böylesine uzun bir zaman dilimi incelenebilmiştir.

1. Kavramsal Olarak Gümüş Arayıcılığı Nedir ve Gümüş Arayıcısı Kimdir?

Osmanlı terminolojisinde “arayıcı” kelimesi daha çok “arayıcı esnafı”nı tarif etmek için kullanılmaktaydı. Arayıcılar sokakların temizliğiyle mesul esnaf olup sırtlarında küfe ellerinde ucu çivili sopalarla çöpleri karıştırırlar; çöpler arasında gümüş ve benzeri değerli mallar bulabilirlerdi.²⁹ Evliya Çelebi'nin anlatımına göre İstanbul esnafları arasında arayıcı esnafı çöplük subaşına yıllık ücretler ödeyerek işlerini yapmaktaydılar.³⁰

Bu çalışmanın öznesi olan gümüş arayıcıları ise çöp arayıcılardan farklı kişilerdi. Gümüş arayıcıları darphanelere bağlı olarak çalışan ve vatandaşlar üzerinde taşınması yasak olan gümüşleri arayan kişiler olarak tarif edilebilir. Evliya Çelebi de İstanbul'daki esnaf zümrelerini sayarken *esnaf-ı arayıcıyân* ile *esnaf-ı gümüş arayıcıyâm* iki ayrı kategoride değerlendirmiştir.³¹ Evliya Çelebi gümüş arayıcılarının bir ağa yönetiminde 300 kişi olduklarını; darphane, kuyumcubaşı ve damgacıbaşı kârhaneleri olarak üç adet imalathanede görev yaptıklarını kaydetmiştir.³²

Gümüş arayıcılar uzmanlaşmış ve bizzat sahada gümüş aramak için beratla görevlendirilen kişilerdi.³³ Normalde darphanelere bağlı çalışan (çalışması gereken) bu arayıcılar kıymetli maden piyasasının kontrol edebilmesi için gerçekleştirdikleri denetim işini çoğunlukla darphane dışında icra etmekteydiler.³⁴ Halil Sahillioğlu'nun ifadesiyle cülus dönemlerinde sikkelerin yenilenmesi sürecinde eski paraların darphanelere getirilmesi işinden sorumlu olmaları sebebiyle gümüş arayıcılarına “eski akçe yasakçıları” da denilmekteydi. Onlar erken tarihlerden itibaren piyasadaki gümüşleri bulup ele geçirmekle mükelleftiler.³⁵ Aynı amaçla

²⁸ Mustafa Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler* içinde., Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 803.

²⁹ Necdet Sakaoğlu, “Arayıcı Esnafı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1998) 1: 297.

³⁰ Reşat Ekrem Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafı*. (İstanbul: Doğan Kitap, 2003) 98-99.

³¹ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi I. Kitap*. Hazırlayan Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006) 254.

³² *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi I. Kitap*, 294.

³³ Yusuf Oğuzoğlu, “Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yüğü Üzerine Bir Araştırma”, *Osmanlı Araştırmaları* 15, (1995): 163.

³⁴ Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılım İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013) 51. Sahillioğlu, gümüş arayıcılarını darphane dışında çalışanlar arasında saymaktadır “Kuruluşun XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi...”, 248.

³⁵ Bu çalışma kapsamında taranan yayın havuzu içinde gümüş arayıcılarına dair en erken örnekler II. Mehmed devrine işaret etmektedir. 1475 tarihli olduğu tespit edilebilen Karatova Madeni ve Gümüş Yasağı başlıklı kanunnamede Karatova darphanesi için bir “kul”un *gümüş maden yasağını etmeye* (geçici olarak) gönderildiği belirtilmekteydi. Kendisinin Dubrovnik'e giden yolcuların yüklerini arama ve elinde gümüş bulunanları esir etme yetkileri bulunmaktaydı. Bkz. *Kânunâme-i Sultânî Ber- Müceb-i Örf-i Osmânî II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknâme ve Kânunnâmeler*. Hazırlayanlar Robert Anhegger, Halil İnalçık, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000) 15-16.

çarşı ve pazarlarda halkın üzerini arayarak ellerindeki eski akçelere devlet adına el koymaktaydılar.³⁶ Sahillioğlu, özellikle gümüşe dair yasakların uygulanmasıyla mesul tutulan görevlilerin “gümüş arayıcıları” veya “gümüş yasakçıları” olarak isimlendirildiklerini; yolcuların yüklerini ya da dükkânları ve evleri arayarak külçe veya sikke buldukları durumda bunları müsadere ettiklerini ifade etmiştir.³⁷ Halil İncalcık da padişahın eyaletlere ve şehirlere *gümüş arayıcı yasak kulları* gönderdiğini kaydetmiş ve her iki zümrenin aynı kişiler olduğu kanısına varmıştır. Ona göre bu kişiler tüccarın yük ve mekânlarını arayarak eski gümüş sikkeleri hazine adına toplayan kişilerdi.³⁸

Aslında eski akçe yasakçısı ile gümüş arayıcısının aynı anlamda kullanılıp kullanılmadığı hususunda tam bir netlik olduğu söylenemez. Nitekim Sahillioğlu bir başka çalışmasında “yasakçılar” ile “arayıcılar” arasında fark olduğunu belirtmiştir. Burada yasakçıların eski akçeleri toplamakla görevli olduklarını açıklarken; arayıcıları gümüş kaçırılmasına mani olan darphane görevlileri şeklinde kaydetmektedir.³⁹ Hüseyin Al da aslında bu iki grubun birbirine karıştırıldığını; yasakçıların tedavülü yasaklanan sikkelerin piyasada dolaşımının önlenmesi adına hareket ederek gümüş bulduranların ellerinden belli bir miktar para ile bu gümüşleri aldıklarını belirtir. Gümüş arayıcılarını ise daha çok altın ve gümüş kaçakçılığı yapanların yakalanması, buldukları altın ve gümüşü darphaneye teslim etmekle görevli kişiler şeklinde tarif etmektedir.⁴⁰

Meseleye bu aşamada çeşitli örnekler üzerinden daha ayrıntılı bakılabilir: 1564 yılında Bursa’da bazı kalpazanları yakalayarak hapseden gümüş arayıcısının, bu kişileri “âdemleri” nezaretinde başkente göndermesi⁴¹ onların tek başlarına hareket etmediklerini göstermektedir. Buradaki “âdemleri” ifadesi muhtemelen yasakçı kulları tanımlamaktaydı. 1574 tarihinde Galata’da yaşanan bir vakaya ait kayıttan *gümüş arayıcısının yasakçı kulu* Hasan isminde bir kişinin varlığından haberdar olunmaktadır.⁴² Bir kalpazanın faaliyetlerinin dava konusu edildiği ve yüksek değerli akçelerin alınarak düşük değerli olanların verildiği tespit edilen vakada Hasan’ın isminden başka bir bilgiye ulaşılamasa da, yasakçı kullarının arayıcılardan ayrı kişiler olduklarını düşündürmektedir. Yine 1592 yılında İstanbul’da gümüş arayıcı olan Salamo veled-i Yahuda’nın bir gümüş kaçırma davasında arama yapmak üzere hareket ederken yanında *yasak kulu* olarak sipahi oğlanları zümresinden Süleyman Bey bin Abdullah yer almaktaydı.⁴³ 17. yüzyılın ikinci yarısına ait bir veriden de anlaşıldığı üzere, en azından İstanbul’da gümüş arayıcıları ve yasak kulluğu görevleri ayrı ayrı olmak üzere çavuşbaşı kullarına verilmekteydi.⁴⁴ Evliya Çelebi de gümüş arayıcı esnafına yardımcı olmak adına yeniçerilerden elleri sopalı on kişinin İstanbul sokaklarında insanların keselerini

³⁶ Halil Sahillioğlu, “Akçe, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989) 2: 226.

³⁷ Sahillioğlu, “Kuruşta XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi”, 191.

³⁸ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009) 121.

³⁹ Sahillioğlu, “Kuruşta XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme”, 248.

⁴⁰ Hüseyin Al, “İstanbul Gümüşçüleri (1714-1824)”, *Osmanlı İstanbulu IX. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiriler* içinde, Editörler Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2024), 58.

⁴¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Mühimme Defterleri (A.DVNSMHHM.d.), 6/438/940. (28 Ş. 972 [31 Mart 1565])

⁴² BOA. A.DVNSMHHM.d, 25/265/2447. (28 Ca. 982 [15 Eylül 1574])

⁴³ Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, 6b3/ 4. (www.kadisicilleri.org sitesinden erişilmiştir. 20.07.2023). Bu çalışmada İstanbul ve bağlı merkezlere ait Şerhiye Sicili belgeleri bu adresten temin edilmiştir.

⁴⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Dahiliye (İE. DH), 4/347. (10 M. 1077 [13 Temmuz 1666])

arayarak kalb akçe tespit ettiklerini ve bunları mahkemeye getirdikleri anlatmaktadır.⁴⁵ Dolayısıyla hem *gümüş arayıcısının yasakçı kulu* ifadesi hem de yasakçı ile arayıcının ayrı ayrı zikredildiği örnekler yasakçıların, her zaman arayıcılar diye isimlendirilemeyeceğini, bazen onların arayıcılar emrinde çalışan kullar olmaları gerektiğini göstermektedir.

Gümüş arayıcılarına ayrıca "remadcılar" da denildiği ileri sürülmektedir.⁴⁶ Ancak arayıcılara niçin remadcılar (ramadcılar, ramatçılar) denildiği hususu üzerinde pek durulmamıştır. Remad kelime olarak kül, ateş külü anlamlarına gelmektedir.⁴⁷ Burada ramad terimini sadece kül olarak değil gümüş ya da altından yapılmış her türlü eski eşya, hırdavat veya çerçöp içinden tekrar kullanılmak üzere ayrılan metaller şeklinde ifade etmek daha uygundur. Zira aşağıda Tablo 1'de ismi geçen Habib bin Magar'ın yaşadığı vaka kaydından böyle bir izlenim elde edilmektedir. Kayıta adı geçen alıcı şahsın, içinde 80 kuruşluk altın ve gümüş olması muhtemel bir ramad üzerinde satıcı ile anlaştığı; ancak ramadın muhtevassından sadece 10 akçelik altın ve gümüş çıktığı verisine ulaşılmakta; ramad kelimesinden bir nevi eski eşya (hurda) manası çıkarılmaktadır. Bir başka örnekte ise, açık bir şekilde ramadlıktan bahsedilmemekle birlikte, Bosna'da iki vilayette battal olmuş altın, gümüş ve kurşun madenlerinin mukataasının bir zimmî mültezimde olduğu bilgisi yer almaktadır.⁴⁸ Dolayısıyla madenlerin yeniden kullanıma hazırlanması yani ramadlılık işi bu örnekte daha belirgindir. Söz konusu misallerde ramadcılar ile gümüş arayıcıların yine birbirine benzer meslekleri icra ettikleri görülebilse de gümüş arayıcılarının çoğu zaman "gümüş arayıcısı" şeklinde açıkça betimlenmeleri bu iki grubun aynı kişiler olma ihtimalini zayıf kılmaktadır. Dahası ramadcılar ile arayıcıların en azından zaman ilerledikçe farklı meslek zümreleri haline geldiklerine dair bulgular da vardır.⁴⁹ Bu konuda şimdilik ulaşılabilecek en anlamlı sonuçlar ramadcıların daha çok çöp arayıcısı esnafıyla benzeşen kimseler oldukları ve buldukları ya da geri dönüşümle yeniden kazandırdıkları eşyalar içinde altın ve gümüşün de yer aldığıdır.

2. Gümüş Arayıcılarının Kimlikleri

Osmanlı kıymetli maden piyasasının önemli aktörlerden olan gümüş arayıcılarının kimliklerine dair en net veriler kuşkusuz onların isimlerinin ve unvanlarının açık bir şekilde tespit edilebildiği örneklerde yer almaktadır. Bu manada aşağıdaki tablo, çalışma kapsamında incelenen zaman aralığında tespit edilen gümüş arayıcılarının kimliklerini yansıtmaktadır.

Sıra	Gümüş Arayıcısının İsmi	Unvan/Lakap Bilgisi ⁵⁰	Görev Yeri	Tarih
1	Ahmed ⁵¹	Dergâh-ı âlî eski kapıcısı, tımarlı sipahi	Halep	1560
2	Mehmed ⁵²	Dergâh-ı muallâ silahtarı	Üsküp	1578

⁴⁵ *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi I. Kitap*, 294.

⁴⁶ Bölükbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-İ Âmire", 42.

⁴⁷ Mehmed Bahaeddin, *Yeni Türkçe Lügat*. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997) 357.

⁴⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA.e), 967/80. (7 S. 918 [24 Nisan 1512]) Örnek 1512 yılına ait olsa da ilerleyen süreçte benzer uygulamaların devam etmiş olması gerekir.

⁴⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Ali Emiri Sultan Mahmud I (AE.SMHD.I.), 209/16510. (21 Ca. 1158 [21 Temmuz 1745]) Belge temin edilememiş ancak özet bilgisinden yararlanılmıştır.

⁵⁰ Gümüş arayıcılığı yanında sahip olunan mesleği ya da unvanı ifade etmektedir.

⁵¹ BOA. A.DVNSMHM.d. 4/108/1090. (4 Za. 967 [27 Temmuz 1560])

⁵² BOA. A.DVNSMHM.d. 35/217/545. (12 B. 986 [14 Eylül 1578])

3	Ali ⁵³	-	Üsküp	1579
4	Hüseyin ⁵⁴	-	Ustrumca	1582
5	Salamo veled-i Yahuda ⁵⁵	Hassâ darphane emini	İstanbul	1592
6	Bostan Abdullah ⁵⁶	Mîzân-ı harîr vezzânı	Bursa	1605
7	Hüseyin Çavuş ⁵⁷	Çavuş	Edirne	1606
8	Silahdar İbrahim ⁵⁸	Silahtar	Silistre	1607
9	Mehmed Şehsuvar ⁵⁹	Sâhib-i ayar	Edirne ⁶⁰	1618
10	Hüseyin ⁶¹	Ebnâ-i sipahiyândan	Ankara	1626
11	Mustafa Çavuş ⁶²	Bursa Mukâtaât Emini ⁶³	Bursa	1648
12	Hasan Ağa bin Abdullah ⁶⁴	Muhtemelen kul kökenli ağa ⁶⁵	İstanbul ⁶⁶	1662
13	Mustafa ⁶⁷	-	Bursa	1665
14	Mahmud beşe bin Zülfikar ⁶⁸	Muhtemelen eski bir yeniçeri ⁶⁹	İstanbul (muhtemelen)	1667 ⁷⁰
15	Ali ⁷¹	Çavuşbaşı	İstanbul	1667
16	Mehmed Çelebi ⁷²	Çelebi (Muhtemelen ilmiye mensubu)	İstanbul (muhtemelen)	1688
17	Abdullah Çelebi bin Ali	Çelebi (Muhtemelen ilmiye mensubu)	İstanbul Darphanesi	1692
18	Mehmed Beg bin Şaban	Bey	İstanbul Darphanesi	1692
19	Esseyid Hasan Çelebi bin Hüseyin ⁷³	Çelebi (Muhtemelen ilmiye mensubu)	İstanbul Darphanesi	1692
20	İsmail ⁷⁴	-	İzmir Darphanesi	1699

⁵³ BOA. A.DVNSMHM.d. 39/15/43. (11 L. 987 [1 Aralık 1579])

⁵⁴ BOA. A.DVNSMHM.d. 48/54/154. (1 Ş. 990 [21 Ağustos 1582])

⁵⁵ Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, Sayfa No: 63, Hüküm No: b-4. (999-1000 [1590-1591])

⁵⁶ Kul kökenli olduğu izlenimi veren bu şahıs aynı zamanda ipek tartıcısı (*mîzân-ı harîr vezzânı*) idi. Bilgin, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu*, s. 90.

⁵⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Ali Emiri Sultan Ahmed I (AE.SAMD.I), 1/96. (18 Ş. 1014 [26 Şubat 1606])

⁵⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). İbnülemin Darbhane (İE.DRB), 1/18. (3 N.1015 [2 Ocak 1607])

⁵⁹ BOA. İE.DRB., 1/14. (16 B.1027 [9 Temmuz 1618])

⁶⁰ Edirne darphanesinin gümüş arayıcısı olduğu belirtilmektedir.

⁶¹ 22 numaralı Ankara Şerhiye Sicilinden nakleden Bekir Sıtkı Baykal, "Osmanlı İmparatorluğunda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni İle İlgili Belgeler", *Belgeler 4*, no. 7-8 (1967): 57.

⁶² Belgede gümüş arayıcılığı mültezimi olarak geçmektedir.

⁶³ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Cilt 2. (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010) 118.

⁶⁴ İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil, 151/a-5. (4 M.1073 [19 Ağustos 1662])

⁶⁵ Baba isminin Abdullah olması bir devşirme olabileceğini akla getirmektedir.

⁶⁶ Bu belgede net bir bilgi olmasa da bir başka kayıta kendisinin İstanbul'da gümüş arayıcısı olduğu tespit edilebilmektedir. Bkz: İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, 3/ a-1. . (10 N. 1063 [4 Ağustos 1653])

⁶⁷ BOA, A.DVNSMHM.d., 95/56/351. (1-10 N. 1075 [18-27 Mart 1665])

⁶⁸ Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, 55/ a-1. (10 B.1067 [24 Nisan 1657])

⁶⁹ Beşe unvanına istinaden böyle bir ihtimalden söz edilebilir.

⁷⁰ *Sabıkân gümüş arayıcısı* ifadesinden, bu tarihten önceki bir dönemde gümüş arayıcısı olduğu anlaşılıyor.

⁷¹ BOA, İE. DH., 4/347.

⁷² İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil, 39/ a-2. (29 Z.1099 [25 Ekim 1688])

⁷³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Darphane (C.DRB), 54/2663. (29 N. 1103 [14 Haziran 1692])

⁷⁴ Ulufeli (kul) olduğu bilgisi yer almaktadır. BOA. İE. DRB. 2/184. (9 Ş.1110 [10 Şubat 1699])

21	Mehmed ⁷⁵	-	İzmir Darphanesi	1699
22	Hasan Ağa ibn Abdullah bin Abdurrahman ⁷⁶	Ağa (Muhtemelen kul kökenli)	İstanbul (muhtemelen)	1712
23	Mansur Efendi	Efendi (Muhtemelen ilmiye mensubu)	Halep Darphanesi	1738
24	Ahmed Ağa ⁷⁷	Ağa	Halep Darphanesi	1738
25	Habib bin Magar Yahudi ⁷⁸	Gümüş ve altın arayıcı esnafından	İstanbul ⁷⁹	1749

Tablo 1. Gümüş Arayıcıları (1550-1750)

Tabloda yer alan 25 farklı gümüş arayıcısından sadece ikisinin darphaneye bağlı olduğu; bir kişinin ise gümüş ve altın arayıcı esnafı olarak kaydedildiği görülmektedir. Darphane mensubu olanlardan biri kurumun emini iken diğeri sahib-i ayardı. Dolayısıyla alana dair mesleki tecrübesi görülen kişiler toplamda sadece 3 kişidir. Tabloda isimleri dışında herhangi bir tanımlayıcı bilgisi yer almayan 5 kişi de en iyi olasılıkla darphanede muvazzaf olarak kabul edilirse toplamda 8 kişinin, yani yaklaşık her üç kişiden birinin, uzmanlık alanının gümüş arayıcılığı ile örtüştüğü söylenebilir.

Alana dair uzmanlıkları olanlar içinde sahib-i ayara ayrıca dikkat çekmek gerekmektedir. Bilindiği gibi sahib-i ayarlar darphanelerde basılan paraların metalik ağırlıklarını olması gereken düzeyde tutmakla görevli kişilerdi. Darphanelerin işletme şefi gibi kabul edilen bu görevliler her türlü kusurlu paradan da mesuldüler.⁸⁰ Yukarıda listelenen ve Edirne darphanesinde gümüş arayıcı olan Mehmed Şehsuvar aynı zamanda sahib-i ayar görevini yürütmekteydi. Dolayısıyla gümüş arayıcılığı işini en iyi bilecek kişilerdendi. Daha sonra yerine atanması teklif edilen Hacı Dilaver isimli şahsın da darphane emini tarafından *ehl-i vukuf ve hizmet-i mezbûrun uhdesinden gelmeye her vechile kadir* şeklinde tarif edilmiş olması liyakate bağlılık açısından şaşırtıcı değildir.

Hem tablodaki bazı veriler hem de başka örnekler gümüş arayıcılığının bağımsız veya birleşik mukataalar olarak kul kökenli emini ya da sivil mültezimlere devredildiğini de ortaya koymaktadır. Hatta onların unvanları zikredilirken “gümüş arayıcı emini” şeklinde net bir tanımlama da yapılmıştır.⁸¹ Bu kadar açık tasvir edilmemekle birlikte listede yer alan Salomo veled-i Yahuda isimli girişimci de İstanbul’da gümüş arayıcısı olmanın ötesinde hassa darphane eminiydi. Kendisi bu mukataa kapsamında ayrıca gümüş arayıcılığı emanetini üstlenmişti⁸² Mustafa Çavuş ise Bursa Mukataat Eminliği görevine ek olarak gümüş arayıcılığını yürütmekteydi.

⁷⁵ Aynı şekilde ulufeli (kul) olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. BOA. İE. DRB. 2/184.

⁷⁶ BOA. TS. MA.e. 565/21. (11 M. 1124 [19 Şubat 1712])

⁷⁷ Her ikisi için de Halep darphanesine bağlı Halep gümüş arayıcılığı ifadesi yer almaktadır. BOA. AE.SMHD.I. 4/299. (29 M.1151 [19 Mayıs 1738])

⁷⁸ Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, 4/ b-2. (14 Ra. 1162 [4 Mart 1749])

⁷⁹ Muhtemelen.

⁸⁰ Sahillioğlu, “Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi”, 248.

⁸¹ Galata’dan ismi zikredilmeyen bir emini hakkında bkz: BOA. A.DVNSMHD.d. 25/ 265/2447.

⁸² Fatih dönemine ait *Siroz’da Olan Darphane’nin Emin Hükümü* başlıklı kanunda Hacı Kemal isminde bir kulun Siroz darphanesine emini tayin edildiği ve yukarıdaki gümüş yasakçıları ile neredeyse aynı görevlerle ve haklarla atandığı görülmektedir. Bkz: *Kânunâme-i Sultânî Ber- Müceb-i Örf-i Osmânî*, 17-18.

Çalışma kapsamında isimleri ve gümüş arayıcıları sıfatları dışında başka bilgiler elde edilen ve tabloya da yansıyan kişilerin kökenlerine ayrıntılı bakmaya devam edildiğinde farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Malum olduğu üzere gümüş arayıcıları beratla atanan ve darphanelerde kayıtlı görevliler olmaları sebebiyle maaşlı (mevâcib sahibi) kimselerdi.⁸³ Tabloda iki kişinin açık bir şekilde “kul” olarak kaydedildiği görülmektedir. Kul kökenli askerlerin gümüş arayıcı olduklarına dair başka bilgiler vardır. 1691 tarihli örnekte darphane emininin havalesi, İstanbul’da darphanede kesilen sikkelerin *resm-i altın ve paralarının ulûfe-i arayıcıyân-ı sîm için* ayrıldığını yansıtmaktadır.⁸⁴ Bunlardan başka, açıkça belirtilmese de listelenen 25 farklı gümüş arayıcısı arasında yer alan dergâh-ı âlî kapıcısı, çavuş, silahtar, çavuşbaşı, sipahi ve eski bir yeniçeriyi de kullar arasında saymak mümkündür. Bu 7 kişi aynı zamanda asker kökenlidir. Arayıcılar içinde ağa unvanlı olup yine muhtemelen kul ve asker olabilecek 2 kişi daha yer almaktadır. Bu durumda 13 kişinin (yaklaşık her iki arayıcıdan birinin) kul kökenli olduğu görülmektedir. Dahası 17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’da gümüş arayıcıları ve yasak kullarının çavuşbaşılara verilmesinin “mu’tâd-ı kadim üzere” hayata geçirildiği açık bir şekilde resmi kayıtlara yansımıştır.⁸⁵

Asker kökenli kullardan oluşan örneklerdeki kişilerin aslında maliye bürokrasisi zümresinden olmayıp iltimas yoluyla veya nüfuz kullanarak liyakate aykırı atamalar ile tayin edilmiş olmaları mümkündür. Silahtarlardan İbrahim’in Silistre’ye tayininde izlenen yol bu olasılığı destekleyici niteliktedir. Silahtar ağasının referansı ile gümüş arayıcılığı görevine atanırken, İbrahim’in “emektar olup seferlerde çokça hizmet etmiştir” diye övülmesi aslında ona bir taltif olarak bu görevin verildiğine işaret etmektedir. Üstelik ağa tarafından, “sefer zamanına değin mutasarrıf ola” denilerek bunun geçici bir atama olduğu da beyan edilmektedir. Bu çözülme örnekleri Osmanlı layiha yazarlarının da sıkça değindiği meritokrasiden ayrılma sorununun maliye bürokrasisinde görüldüğüne işaret etmektedir. Koçi Bey’in darphanelere güvenmediği ve buralarda sürekli değeri düşük akçe kesildiği için bazılarının kapanmasını istemesi bir hayli anlamlıdır.⁸⁶ Bir süre sonra da Defterdar Sarı Mehmed Paşa’nın darphanelerde basılan paraların ağırlığı ve ayarının sadece çalışanlara bırakılmayarak sürekli kontrol edilmesini ve piyasadaki bu tip paraların dolaşımının engellemesini istemesi⁸⁷ finans örgütlerindeki bu türlü sorunlara değinen eleştirilerdendir.

Yukarıdaki tabloda yer alan veriler gümüş arayıcıları arasında ilmiye mesleği temsilcilerinin de olabileceğini ortaya koymaktadır. Tabloda çelebi⁸⁸ unvanlı 3, efendi⁸⁹ unvanlı 1 kişi gümüş arayıcısı olarak görülmektedir. Söz konusu görevlileri darphane emekçisi olmaktan ziyade ilmiye mensubu saymak gerekirse yine para basım işlerinde uzman emektarlar dışında tayinler gerçekleşmiştir demektir. Bu kişilerin haklarında tespit edilen veriler daha yakından incelendiğinde; 1691 yılına ait kayıta Abdullah Çelebi bin Ali, Mehmed Beg bin Şaban ile Esseyyid Hasan Çelebi bin Hüseyin’in altmış akçe yevmiye ile İstanbul darphanesinde gümüş arayıcılık görevini yürüttüğü anlaşılmaktadır. Yine Halep muhassıllığı

⁸³ Sahillioğlu, “Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi”, 248.

⁸⁴ BOA. İE. DRB. 1/82. . (1 B. 1102 [31 Mart 1691])

⁸⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). İbnülemin Dahiliye (İE. DH), 4/347.

⁸⁶ *Koçi Bey Risalesi*, Sadeleştiren Zuhuri Danışman, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972) 145.

⁸⁷ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Nesayih’ul-Vüzerâ V’el-Ümerâ Veya Kîtab-i Güldeste Nizâm-ı Deolette Müteallik Risale Devolet Adamlarına Öğütler*. Hazırlayan Hüseyin Ragıp Uğural, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969) 24.

⁸⁸ Çelebi kelimesi Osmanlı literatüründe kültürlü ya da ilmiye mensubu kişiler için kullanılmaktaydı. Mehmet İpşirli, “Çelebi”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993) 8: 259.

⁸⁹ Efendi kelimesi de farklı kesimlerde tercih edilmekle birlikte ilmi çevrelerde sıkça kullanılan bir unvandı. Bkz. Orhan F. Köprülü, “Efendi”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994) 10: 456.

içindeki Halep darphane mukataasının alt birimlerinden olan Halep gümüş arayıcılığı mukataasının yarım hissesine malikâne statüsünde sahip olan Mansur Efendi, 1738 yılı kaydına göre, bu hissedenden feragat ederek Ahmed Ağa isminde bir başka kişiye yine malikâne statüsünde devretmiştir.⁹⁰ Bu son örnek aslında zaman ilerledikçe gümüş arayıcılığının taşrada bir yatırım aracı haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Tablonun diğer verileri Evliya Çelebi'nin yukarıdaki anlatımını desteklemekte; arayıcıların bazen esnaf teşkilatından bir zümre olarak kabul edildiklerini ortaya koymaktadır. Nitekim İstanbul Bab Mahkemesi sicil kayıtlarında yer alan Habib bin Magar isimli Yahudi tebaanın gümüş ve altın arayıcı esnafından olduğu ifade edilmiştir. 1758 tarihli bir Rumeli Sadareti sicil kaydında ise Üsküdar'da "gümüş arayıcı odalarında" kaldığı belirlenen bir şahsın varlığı⁹¹, arayıcıların sayılarının bir esnaf grubunu oluşturacak seviyede arttığı izlenimini vermektedir. Ancak bu hususta kesin yargılara varmak henüz mümkün görünmemektedir. Nitekim kendilerinin hem arşivlerdeki bu kayıtlarda hem de seyyahın şahitliğinde bir esnaf zümresi olarak sayılmaları aslında usta-çırak ilişkisi içerisinde eğitildiklerini varsaymayı gerektirse de eldeki veriler zanaata yönelik eğitimsel bir alt yapının varlığını ortaya koyacak zenginlikte değildir. Bilhassa saraya bağlı kurumlardaki esnaf zümrelerinin maaş ödemelerinde; sikkezenler, kuyumcular, zernişanlar ve simkeşler gibi benzer görevleri ifa edenler sayılırken; ayrıca ehl-i hiref defterlerinde ve esnaf isimlerinin yer aldığı arşiv kayıtlarında gümüş arayıcılarının isimlerine rastlanmamıştır. Dahası gümüş arayıcılarının sair esnaf gibi kethüda ya da yiğitbaşı şeklinde yöneticileri olduğu bilgisine de ulaşamamıştır. Bu husus Evliya Çelebi'nin 300 kişi olarak kaydettiği gümüş arayıcısı esnafı sayısının abartılı bir değer olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Zira İstanbul'un muhtelif ticari mekânlarında veya kentteki saraylarda yüzlerce sayıda gümüş arayıcısı olsaydı, onların da diğer esnaf zümreleri içinde kaydedilmeleri beklenirdi. Bunlarla beraber bahsedilen "esnaf grubu"nun, diğerleri gibi dükkân açmaları da pek olası değildi. Zira bir nevi teftiş görevi yürüten ve darphanelere bağlı çalışan bu kişilerin halk arasında zanaatkârlık ya da ticaret yapmaları beklenemezdi.

3. Gümüş Arayıcılarının Sorumlulukları ve Yetkileri

Gümüş arayıcılığı mesleğinin darphanelerle doğrudan alakalı olduğu yönünde yaygın bir kanaat olsa da onların daha çok kurum dışında görev yaptıkları ifade edilmişti. Öyle ki bazen kentlerdeki gümüş işlerini takip etmek adına adeta bir vali ya da sancak beyi atanır gibi arayıcıların tayin edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 17. yüzyıla ait bir kayıta merkezden Bursa'ya bir gümüş arayıcısının atandığı bilgisi yer almaktadır.⁹² Benzer şekilde 1606 yılında Edirne'ye de yine bütün kentte görev yapmak üzere bir gümüş arayıcısı atandığı saptanabilmekte;⁹³ bir yıl sonrasında silahtarlardan İbrahim'in "Silistre gümüş arayıcılığı"na tayin edildiği anlaşılmaktadır.⁹⁴ Yine yukarıdaki tabloda yer aldığı üzere, 1665 yılında Bursa'da görev yapan Mustafa isimdeki şahıs "Mahruse-i Bursa'nın sim arayıcısı olan Mustafa" şeklinde betimlenmektedir.⁹⁵ Bu örnekler arayıcıların darphaneler dışında görevlendirildiklerini hatta bir kente bazen sadece bir arayıcının atandığını gösterir

⁹⁰ BOA. AE. SMHD.I. 4/299.

⁹¹ Rumeli Sadâreti Mahkemesi 272 Numaralı Sicil, 99/1. (27 M. 1172 [30 Eylül 1758])

⁹² Oğuzoğlu, "Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma", 163.

⁹³ Söz konusu şahsın "...Mahmiyye-i Edirne'nin gümüş arayıcılık hizmeti bu kullarına ferman buyurulub..." şeklindeki ifadesi bu hususa işaret etmektedir. BOA. AE. SAMD.I. 1/96.

⁹⁴ BOA. İE. DRB. 1/18.

⁹⁵ BOA. A.DVNSMHM.d. 95/56/351.

niteliktedir. Bunlarla birlikte yine bazı kayıtlarda aynı bölgede birden fazla gümüş arayıcısının görev yaptığı da belirlenebilmektedir.⁹⁶ Dolayısıyla zikredilen verilere nazaran en azından bazı bölgelerde ve bazı zamanlarda bir kente sadece bir gümüş arayıcısının tayin edilebildiği ortaya çıkmaktadır.

Gümüş arayıcılarının görevleri arasında darphanelerde basılacak paraların hammaddesi olan madenleri temin etmek ve sikke tashihi sırasında yeni akçeleri ülkenin her tarafına götürüp, eskileri toplamak mühim bir yer işgal etmekteydi.⁹⁷ Yine darphaneye bağlı olmak üzere taşrada devlet adına gümüş iştira ve mübayaa eden tüccardan, mallarını darphaneye teslim etmeyenleri de kovuşturma yetkisi arayıcıların uhdesindeydi. 1693 yılında İstanbul darphanesi adına piyasadan gümüş toplayan kişiler (gümüşçüler)⁹⁸ bunu darphaneye satmak yerine gizlice başka yerlere satınca arayıcının harekete geçmesi gecikmemiştir. Arama izni kapsamında ele geçirilen metaların müsadere edilmeyerek kurum adına satın alınması ayrıca dikkat çekici olup⁹⁹ bu yumuşak tavır piyasadaki diğer kişilerin ürkmemesi adına sergilenmiş olsa gerekir.

Gümüşün ülke dışına çıkmasını önlemek için de gümüş arayıcıları görevlendirilmekteydi.¹⁰⁰ Ayrıca kimi dönemlerde, özellikle İran ticaretinin canlı olduğu 16. yüzyılda, İranlı tüccarın ham ipek satışı karşılığında değerli altın ve gümüşü memleketlerine götürmelerini engellemek adına *yasâkıyye-i sim* adı altında bir vergi toplanmaktaydı ve bu vergiyi yine gümüş arayıcıları tahsil etmekteydi.¹⁰¹ Bursa örneklerinde görüldüğü üzere *yasâkıyye-i sim* vergisinin tahsili müstakil mukataa kapsamında olabileceği gibi;¹⁰² *resm-i mîzân-ı harîr* vergisi ile birlikte aynı iltizama dâhil edilebilirdi.¹⁰³

Gümüş arayıcılarının sikke tashih işlemlerinden sonra da görevlerini ifa etmeleri söz konusuydu. 1648 yılında Bursa'da gümüş arayıcısı olan Mustafa Çavuş, bir süre önce gerçekleşen tashih sonrasında Bursa darphanesinin işlemekte olduğu gümüşü teminde zorlandığını ve ilgili esnaf zümrelerinin (sırmakeşler, telciler, tokacılar, kalıcılar, dibacılar, kuyumcular ve tel dökücüler) gizlice gümüş işledikleri için hammadde kıtlığı yaşandığını haber vermektedir.¹⁰⁴ Gümüş arayıcısının buradaki görevi insanların gizlice gümüş elde etmelerine ve işlemelerine mani olmaktır.

Yukarıda sıralanan görevlerine binaen gümüş arayıcılar insanları doğrudan arama yetkisine sahiplerdi. Bu yetki, sivil meskenlerden iskelelere; gümrüklerden kervanlara her türlü açık-kapalı mekânları kapsamaktaydı. Zira yerleşik bir uygulama olarak arayıcıların kendileri ya da görevlendirilen yasak kulları "şüphe üzerine" kişi ve mekânları teftiş

⁹⁶ Aksaray'daki bir vakadan gümüş arayıcılarının eski (yasak) akçe taşıyan bir şahsı takip ederek yakaladıkları öğrenilmektedir. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, 395.

⁹⁷ Sahillioğlu, "Kuruluşun XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi", 248.

⁹⁸ Bunlar, İstanbul'daki örnekleri için ifade edilecek olursa; Darbhane-i Amire'ye bağlı olarak çalışan, mübayaa sistemi çerçevesinde altın ve gümüş tedarik eden meslek grubuydu. Al, "İstanbul Gümüşçüleri (1714-1824)", 57.

⁹⁹ BOA, İE.DRB., 2/116.

¹⁰⁰ Oğuzoğlu, "Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma", 163.

¹⁰¹ Arif Bilgin, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu Bursa Harç Eminliği*. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006) 78.

¹⁰² Bilgin, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu*, 76.

¹⁰³ 1598 yılında bu mali yükümlülüklerini yerine getirememesi sebebiyle söz konusu iltizam Yahudi Musa üzerinden alınarak Mayer isimli bir başka Yahudi girişimciye devredilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Bursa Şer'îye Sicili (MŞH. ŞSC. d.), A/153, 164/1360. (12 Ra. 1007 [13 Ekim 1598])

¹⁰⁴ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 118.

edebilirlerdi.¹⁰⁵ Burada arayıcı nezdinde mazannâ' (zan) doğmuş olması yeterliydi.¹⁰⁶ Arama yapmak için mutlaka suç unsurunun oluşması gerekme de uygulamada süreç her zaman çok kolay ilerlememekteydi. Örneğin Mart 1573 tarihinde Bağdat gümüş arayıcısı, Musul'dan gelen tacirlere rast gelip tüccarın gemisindeki mallarını aramak istediğinde darp edilerek engel olunmuştu.¹⁰⁷ Bu husus ayrıca onlara yardımcı olan kolluk kuvvetlerinin gerekliliğini ortaya koymaktaydı.

Gümüş arayıcıları kendileri ile benzer görevleri olan sahib-i ayarları dahi teftiş edebiliyorlar; onların meskenlerini arayabilmekteydiler. Kayıtlara yansıyan bir örnek bu noktada gayet açıklayıcıdır: 1578 yılında Üsküp'te gümüş arayıcı olan Silahtar Mehmed, şehirde sakin olan sâhib-i ayar ile birlikte iki Yahudi'nin evlerinde ve hanlarda arama yaptığına bazılarının ayarı bozuk akçe kestiklerini tespit etmiştir. Bunun üzerine dergâh-ı âlî çavuşlarından iki kişi bölgeye gönderilmiştir. Ayrıca güvenilir kişilerle beraber sahte para darb edilmesi mümkün olan yerlere gizlice baskınlar yapılması kararı alınmıştır. İşlemlerin gizlice yürütülmesi için ve herhangi bir kimseye ihbarda bulunulmaması için kadı ayrıca uyarılmıştır. Nihayet yakalanan kişiler suç aletleri ile birlikte başkente gönderilmiştir.¹⁰⁸

Arayıcılar herhangi bir ihbar üzerine de arama yapmaktaydılar. 1592 yılına ait Üsküdar'da yaşanan bir vakanın kayıtlarına bakıldığında; Yeniçeri Hürrem Bey, Hasan isimdeki şahsın gümüş kaçırdığını iddia ederek gümüş arayıcısına haber verdiğini belirtmektedir.¹⁰⁹ Daha sonra gümüş arayıcısı Salamon veled-i Yahuda ve bir *yasak oğlanı* söz konusu akçelerin kaçırdığını tespit ederek şahsı mahkemeye sevk etmişlerdir.¹¹⁰ Ayrıca zanlının: "Evime giderken karye-i mezbûre (Kadıköy) kurbunda yetişip (kuruşları) yükümden çıkardılar." şeklindeki ifadesi gümüş arayıcılarının ekipleri ile birlikte asayişe dönük görev ve yetkileri olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

4. Kaçakçılık ve Sahtecilik ile Mücadelede Gümüş Arayıcılar

Buraya kadar kimlikleri ve görev içerikleri hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılan gümüş arayıcılarının en önemli görevleri arasında gümüşün ülke dışına çıkışına engel olmak ve sahte içerikli metalara el koyarak bunların yayılmasını engellemek olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onların bu husustaki rollerine daha yakından bakılması gerekmektedir. Bilindiği üzere imparatorluk bürokrasisi tarafından altın ve gümüşün ülkeye girişi teşvik edilmiş; yabancı memleketlere çıkışına müsaade edilmemiştir.¹¹¹ Ülke dışına çıkarılan gümüşün bilhassa tağşış dönemlerinde ve yine hassaten İranlı tacirler tarafından daha fazla oranda çıkarıldığı ifade edilmelidir. Öyle anlaşılıyor ki Acem tüccarlarının Anadolu'daki faaliyetlerinin temel amacı, mümkün olduğunca fazla mal satarak azami düzeyde kıymetli madeni sikke veya külçe olarak İran'a götürebilmektir.¹¹² Dolayısıyla Osmanlı yönetiminin

¹⁰⁵ Bursa'dan örnekler için bkz: Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, 398.

¹⁰⁶ "... Gümüş arayıcılar mutad-ı kadîm üzere mazannâ olan yerlerde arayub bulunan simi ferman olduğu üzere bahâsıyla miri için iştirâ oluna". BOA. İE. DRB. 2/116.

¹⁰⁷ BOA. A.DVNSMHM.d. 21/155/379. (8 Za. 980 [12 Mart 1573])

¹⁰⁸ BOA. A.DVNSMHM.d. 35/217/545.

¹⁰⁹ Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, 64a/ 5. (999-1000 [1590-1591])

¹¹⁰ Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, 63b/ 4. (999-1000 [1590-1591])

¹¹¹ Sabahaddin Zaim, "Yükselme Devrinde Osmanlı Devleti'nin İktisadi Durumu", *Osmanlı içinde.*, Editör Güler Eren, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 3: 40.

¹¹² Cahit Telci, İrfan Kokdaş, Anadolu'da "Eramine-i Acem"i Haritalandırmak: Yollar, Hanlar, Mallar Ve Gümüş", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 37, no. 2 (2022): 694.

madeni eşyaların ihracını engellemesinin temelinde yatan etmen ülkede sınırlı miktarda kıymetli madenlerin olmasıydı.¹¹³

Gümüşün yurt dışına kaçırılmasına karşı ilan edilen fermanlar yoluyla önlemler alınmıştır. Bu manada yerelde kaçakçılık yapılacak mekânlara özellikle dikkat edilmesi gerekmiştir. Örneğin 1568 yılına ait bir fermanla ülkedeki iskelelerinin fiziki olarak yoklanması gerektiği hatırlatılmaktadır.¹¹⁴ Resmi yazışmalarda imparatorluk idarecileri hangi bölgelere gümüş gitmeyeceğini açıklarken, kimi zaman *şark tarafına*¹¹⁵ kimi zaman ise *yukarı cânibe*¹¹⁶ şeklinde tanımlamalar ile bilhassa İran ve daha doğusu ifade edilmiştir. Burada açıkça belirtilmemiş olsa da, ifade edildiği üzere limanlarda ve iskelelerde taşınan malları kontrol edenler/edecek olanlar muhtemelen gümüş arayıcıları ve onların birlikte çalıştıkları kimselerdi. Ne var ki gümüş arayıcılarının dahi kaçakçılarla işbirliği yapabileceğine dair Divan'ın çekinceleri, 1573 tarihli Erzurum beylerbeyine yazılan hükümde ima edilmiş; onların da teftiş edilmeleri gerektiği yine yerel idarecilere bildirilmiştir.¹¹⁷

Gümüş arayıcıları kalpazanlarla mücadelede de oldukça önemli aktörlerdi. Merkezi bürokrasinin aldığı kararların sağlıklı bir şekilde uygulanması aşamalarında ve kusurlu paraların hareketliliğinin önlenmesinde uzmanlıklarına başvuru arasında gümüş arayıcıları oldukça etkin bir konumda yer almaktaydı. 1583 yılına ait bir kayıta Erzurum, Amid, Bağdat ve Halep'ten başkente gelen paraların (*şâhîlerin*) kalb olduğu anlaşılınca İstanbul kadısına yazılan emirde bunların gümüş arayıcısına kontrol ettirilmesi istenmiştir.¹¹⁸

Bahsedilen kararlara rağmen kurallar sahada o kadar kolay yürütülememekteydi. 1574 yılında yakalanan bir kalpazanın ifadeleri merkezi hükümetin ve yereldeki idarecilerinin işlerinin zorluğuna işaret etmektedir; “On guruşa yirmi dirhem miktarı bakır katarım, asla belli değildir”.¹¹⁹ Bu şahıs ve benzerleri için gümüş arayıcılar eliyle doğrudan müdahaleler yapılmaktaydı. Caydırıcı olması gayesiyle, Bursa'da olduğu şekilde¹²⁰, bu kişilerin paralarına el konulduğu gibi hapsedilmeleri de söz konusuydu. 1614 yılına ait bir veri de oldukça açıklayıcıdır. Delvine'deki kuyumcular arasında bir gümüş arayıcısı bulunmadığından altın ve gümüşler tam ayarlı (*hâlis*) değil eksik (*kalb*) olarak piyasaya sürülmekteydi.¹²¹ Kimlerin ayarı bozuk ya da sahte ürün imal ettiğinin araştırılması için Divân-ı Hümâyûn'dan karar çıkartılırken; imalatlarda *hâlis* ayar gümüş kullanılması *kem* (eksik) gümüşle üretim yapılmaması tembih edilmiştir. Bu örnek sayesinde, bir nevi “maliye müfettişi” gibi görev yapan arayıcıların yokluğunda sadece gümüş içerikli paraların değil sahte ve eksik ayarlı altın ve gümüşten yapılmış ürünlerin piyasayı ele geçirmesinin mümkün olabileceği görülmektedir.

¹¹³ Bilgehan Pamuk, *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*. (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006) 312.

¹¹⁴ BOA. A.DVNSMHHM.d. 7/483/1396. (Za. 975 [Nisan-Mayıs1568]) Hasan Bey isminde bir memur görevlendirilmiş olsa da ne şekilde ve hangi iskelelerin kontrol edileceği öğrenilememektedir.

¹¹⁵ BOA. A.DVNSMHHM.d. 7/705/1939. (24 S. 976 [18 Ağustos 1568])

¹¹⁶ BOA. A.DVNSMHHM.d. 7/ 928/2548. (8 C. 976 [28 Kasım 1568])

¹¹⁷ BOA. A.DVNSMHHM.d. 22/238/461. (R. 981 [Temmuz- Ağustos 1573])

¹¹⁸ Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, haz. Abdullah Uysal, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 107.

¹¹⁹ Orhan Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, *Osmanlı* içinde., Editör Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 3:181.

¹²⁰ BOA A.DVNSMHHM.d. 6/438/940. (25 Ş. 972 [28 Mart 1565])

¹²¹ BOA. A.DVNSMHHM.d. 80/49/131. (8 Za. 980 [12 Mart 1573])

Kaçakçılık hususunda örnekleri görüldüğü üzere aslında kalpazanların da her zaman çok uzaklarda aranması gerekmemektedir. Öyle ki Belgrat Darphanesi emini Emrullah'ın bizzat kendisi kalb paralar keserken yakalanmıştır. Darphaneye baskın yapıldığında 1400'den fazla içeriğiyle oynanmış para bulunmuş; bunlara gümüş arayıcısı tarafından el konulmuştur. Birkaç gün sonra naip denetiminde ve halkın şahitliğinde, ele geçirilen akçeler kayıt altına alınarak Divan'a gönderilmiş ve emin Emrullah Belgrat kalesine hapsedilmiştir. Paraların içeriğindeki oranlardan sorumlu olan *sâhib-i ayar* arandığında ise onun Böğürdelen'de olduğu ve ara sıra darphaneye geldiği belirlenmiştir. Eğer bu şekildeki kalpazanların faaliyetleri engellenmezse memlekette tacirlerin ve diğer insanların bu gibi akçelere rağbet etmeyerek paraların elde kalacağı bizzat Semendire beyi tarafından mektupla Divan'a bildirilmiştir. Bunun üzerine söz konusu kalpazanın elinin kesilmesi ve sahibi-i ayarın yakalanarak halkın onun hakkında da olumsuz fikir beyan etmesi durumunda hapsedilmesi emredilmiştir.¹²² Bu hüküm sıradan bir emir olmayıp aslında Osmanlı gümüş madeni ve ondan kesilen paralara ilişkin politikaların fiili olarak sahada nasıl hayata geçirildiğini göstermektedir.

Gümüş arayıcıları, gerektiği zamanlarda kalpazanlardan suçları sabit olanları aletleri ile Divân-ı Hümâyûn'a bildirmektedirler. 1579 yılında Üsküp ve çevresinin gümüş arayıcısı olan Ali'nin bölgedeki Müslüman ve Gayrimüslim birkaç kişinin kalpazan olduğunu tespit ettiği vakada evlerinde aramalar yaptığı anlaşılmaktadır. Söz konusu kişilerin suç aletleri ile beraber başkente gönderilmeleri yine gümüş arayıcısı kanalıyla olacaktı.¹²³ Konuyla ilgili başka örneklerden ilginç veriler elde edilebilmektedir: 1582 yılında Ustrumca'da görevli gümüş arayıcısı Hüseyin, Sidrekapısı darphanesinde kalb altın ve akçe kestiği ihbar edilen bir kişiyi araştırmakla görevlendirilmiş ve suç işlediğinin kesinleşmesi halinde hapsedilmesi kararı verilmiştir.¹²⁴ Burada suçun sabit olması noktasında Bursa'dan yansıyan örnek ise hayli ilginçtir. Vakada, kesik akçe bulundurduğu için gümüş arayıcısının talebiyle hapse atılan Ömer bin Piri ismindeki şahsın bir süre sonra salıverildiği görülmektedir.¹²⁵ *Elinde kesik akçe bulunmağla* ifadesine rağmen güvenilir şahısların onun *iyiliğine şahadet ettiklerinden ve nefisine cümlesi kefil olduklarından* kendisi hapsedilmekten kurtulmuştu. Öyle anlaşılıyor ki gümüş arayıcısı sahada işini yapmış olmakla beraber kadı, sadece kesik para taşıyıcısı olan ve sahtecilikle alakası bulunmayan şahsı serbest bırakmaya karar vermişti.

Sonuç

Sanayi Devrimi öncesinde Osmanlı iktisadi hayatında vazgeçilmez yer edinen gümüş arayıcılarının kimlikleri ve maliye bürokrasisindeki konuları bu makalenin odaklandığı hususlardır. Her şeyden önce terminolojide; yasakçı, eski akçe yasakçısı, arayıcıyân-ı sîm ya da ramadcılar gibi farklı kelimelerin de kimi zaman gümüş arayıcılarını tarif ederken kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bahsedilen zümrelerle bazı ortak mesuliyetleri ve beraber sorumluluk aldıkları bilirse de gümüş arayıcıları daha özelleşmiş görevleri olan kişilerdi. On altıncı yüzyıldan itibaren haklarında daha sağlıklı bilgiler elde edilen bu görevliler, literatürde sıklıkla tekrar edildiği üzere gerçekte darphane memurları arasındaydılar. Buna karşılık bu çalışma kapsamında elde edilen veriler onların sahada daha fazla görünür olduklarını ortaya koymaktadır. Darphanelerden ziyade gündelik yaşamın içinde görev almaları muhtemelen onların darphane işlerine uzman olan kişiler yerine farklı kesimlerden seçilmelerini de

¹²² BOA. A.DVNSMHHM.d. 26/66/176. (7 Ra. 982 [27 Haziran 1574])

¹²³ BOA. A.DVNSMHHM.d. 39/15/43. (16L. 983 [18 Ocak 1576])

¹²⁴ BOA. A.DVNSMHHM.d. 48/54/154. (1 Ş. 990 [21 Ağustos 1582])

¹²⁵ BOA. MŞH.ŞSC.d., Bursa Şer'îye Sicili (MŞH.ŞSC.d.), A/113 (2569), 107/1510. (R. 989 [Mayıs- Haziran 1581])

beraberinde getirmiştir. Bu manada isimleri net olarak belirlenenler içinde uzmanlık alanı para basımı olan kişiler azınlıkta kalmaktadır. Onlardan daha çok askerlerin ve ulema mensubu oldukları izlenimi veren kişilerin görülmesi liyakat cephesinden uzaklaşan bir yozlaşmanın yansıması sayılabilir. Bununla beraber bazı gümüş arayıcılarının emin/mültezim olmaları, merkezi idarenin bu mühim görevi kimi zaman getirisi yüksek mali üniteler içine alarak finansal girdileri artırma çabasına işaret etmektedir.

Gümüş arayıcıların temel sorumlulukları arasında bilhassa cülus ya da tağşiş/tashiş süreçlerinde olduğu gibi eski paraların piyasadan toplanarak darphanelere teslimi yer almaktaydı. Her türlü sahte paranın tedavülden çekilmesi ve gümüşün özellikle ülke dışına kaçırılmaması için çaba sarf edenler arasında onlar yine ön sıradaydılar. Ayrıca onlar insanların üzerlerini, menkul ve gayrimenkul varlıklarını arayarak sahte ya da kullanımı yasak gümüş (para) taşıyıp taşımadıklarını tespit etmekteydiler. Aslında bu görevleri onları maliye bürokrasisinin taşradaki temsilcileri olarak bir hayli önemli konumlara yükseltmekteydi. Bu denli mühim ve reayaya ile doğrudan münasebet gerektiren işleri nedeniyle kendilerine bazen silahlı kolluk kuvvetleri yardımcı olmaktadır.

Kuşkusuz tüm çabalara ve gümüş arayıcılarının etkinliklerine rağmen piyasanın kontrolü hiçbir zaman ideal seviyelere ulaşamamaktaydı. Bu zafiyetlerin sebepleri arasında ise yine darphane çalışanları ve gümüş arayıcılarının bazı usulsüzlüklerinin yer aldığını görmek ayrıca anlamlıdır. Uluslararası para trafiğinin geçiş noktalarında yer almasına rağmen Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisinin gümüş üzerindeki politikalarının etkinliği küçümsenemeyecek bir konumda bulunmamaktaydı.

Kaynakça

1.Arşiv Kaynakları

A.Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

BOA, AE.SAMD.I. (Ali Emiri, Sultan Ahmed I).

BOA, AE.SMHD.I (Ali Emiri, Sultan Mahmud I).

BOA, MŞH. ŞSC. d. (Bursa Şer'iyeye Sicili).

BOA, C.DRB. (Cevdet Darphane).

BOA, İE. DH. (İbnülemin Dahiliye).

BOA, İE. DRB. (İbnülemin Darbhane).

BOA, A.DVNS.MHM.d. (Mühimme Defterleri).

BOA, TS. MA.e. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı).

B. www.kadisicileri.org Sitesinden Elde Edilen Şer'iyye Sicilleri

Bab Mahkeme Sicili 3, 197.

İstanbul Mahkeme Sicili 10, 12, 20.

Rumeli Sadâreti Mahkeme Sicili 272.

Üsküdar Mahkeme Sicili 84.

2.Araştırma- İnceleme ve Telif Eserler

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi Cilt: 2 1453 1559*. Ankara: Tekin Yayınevi, 1979.

Al, Hüseyin. "İstanbul Gümüşçüleri (1714-1824)". *Osmanlı İstanbulu IX. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiriler*, Editörler Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, 53-71. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2024.

Altınay, Ahmet Refik. *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*. Hazırlayan. Abdullah Uysal. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

- Bahaeddin, Mehmed. *Yeni Türkçe Lügat*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Baykal, Bekir Sıtkı. "Osmanlı İmparatorluğunda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni ile İlgili Belgeler". *Belgeler* 4, no. 7-8 (1967): 49-75.
- Bilgin, Arif. *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu Bursa Harç Eminliği*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Bölükbaşı Ömerül Faruk. *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Bölükbaşı, Ömer Faruk. "Osmanlı Madenciliğini Darphane Defterleri Üzerinden Okumak: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Gümüş Üretimi". *Tarih Dergisi* 78, (2022): 51-71.
- Bulut, Mehmet. "Osmanlılarda Ekonominin Finansmanı Meselesine Yeniden Genel Bir Bakış". *İslami Araştırmalar Dergisi* 18, no. 4 (2005): 447-452.
- Davies, Glyn. *A History of Money From Ancient Times to The Present Day*. Cardiff: University of Wales Press, 2002.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Nesayih'ul-Vüzera V'el-Ümerâ Veya Kıtâb-i Güldeste Nizâm-ı Devlete Müteallik Risale Devlet Adamlarına Öğütler*. Hazırlayan Hüseyin Ragıp Uğural. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969.
- Erdem, Ekrem. "Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası: Dönemsel Bir Analiz". *Bankacılar Dergisi* 56 (2006): 10-28.
- Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi, I. Kitap*. Hazırlayan Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Flynn, Dennis O. and Arturo Giraldez. "Cycles of Silver: Global Economic Unity through the Mid-Eighteenth Century". *Journal of World History* 13, no. 2 (2002): 391-427.
- Flynn, Dennis O. and Arturo Giráldez. "Silver And Ottoman Monetary History in Global Perspective". *The Journal of European Economic History* 31, no. 1 (2002): 9-43.
- Genç, Mehmet. "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3, no. 1 (1989): 175-186.
- Heaton, Herbert. *Avrupa İktisat Tarihi Cilt: 1*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Ankara: Teori Yayınları, 1985.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Tarihine Toplu Bakış". *Osmanlı Cilt. 1*. Editör Güler Eren, 37-116. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.
- İpşirli, Mehmet. "Çelebi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 8*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, 259.
- Kânunâme-i Sultânî Ber-Mûceb-i Örf-i Osmânî II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknâme ve Kânunnâmeler*. Hazırlayanlar Robert Anhegger, Halil İnalcık, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- Karavardar, Alper ve Sonay Akar. "Osmanlı Devleti Finans Tarihinin Finansman Modelleri". *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* 23, (2022): 81-102.
- Kepecioğlu, Kamil. *Bursa Kütüğü*, Cilt 2, Bursa: Bursa Belediyesi Yayınları, 2010.
- Kılıç, Orhan. "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri". *Osmanlı Cilt 3*, Editör Güler Eren, 180-187. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Koç, Ümit. "XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıl Ortalarına Değişen Gümüş Arzı ve Yansımaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 27 (2009): 269-286.
- Koçi Bey Risalesi*. Sadeleştiren Zuhuri Danışman, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.

- Koçu, Reşat Ekrem. *Tarihte İstanbul Esnafı*. İstanbul: Doğan Kitap, 2003.
- Köprülü, Orhan F. "Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, 455-456.
- Moag, Joseph S. and Willard T. Carleton and Eugene M. Lerner. "Defining The Finance Function: A Model-Systems Approach". *The Journal of Finance* 22, no. 4 (1967): 543-555.
- Oğuzoğlu, Yusuf. "Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma". *Osmanlı Araştırmaları* 15, (1995): 157- 186.
- Öztürk, Mustafa. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler* Cilt 10, Editörler Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, 802-822. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Pamuk, Bilgehan. *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Sahillioğlu, Halil. "Akçe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, 224-227.
- Sahillioğlu, Halil. "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri (1300-1750)", *ODTÜ Gelişme Dergisi* 8, (1978): 1- 37.
- Sahillioğlu, Halil. "Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme". Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1958.
- Sakaoğlu, Necdet. "Arayıcı Esnafı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* Cilt 1. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1998, 297-298.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları". *Osmanlı* Cilt 3, Editör Güler Eren. 17-31. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Telci, Cahit ve İrfan Kokdaş. Anadolu'da "Eramine-i Acem"i Haritalandırmak: Yollar, Hanlar, Mallar ve Gümüş". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 37, no. 2 (2022): 687-726.
- Wallerstein, Immanuel. *The Modern World-System I*. California: Academic Press, 1974.
- Zaim, Sabahaddin. "Yükselme Devrinde Osmanlı Devleti'nin İktisadi Durumu", *Osmanlı* Cilt 3, Editör Güler Eren, 32-44. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Summary

Silver mine has been widely used by people since ancient times. The silver element was very valuable due to its inclusion in coins in the Early Modern period. Various official policies have been adopted in the circulation of this precious metal within countries. The Ottomans also developed policies for the circulation of silver and silver-containing commodities in the country. One of the basic policies was to ensure that this mineral was found in

abundance within the country and that it was prevented from being smuggled abroad. Also included in these practices was the collection of coins (*akçes*) of low value when new coins were printed instead of old coins.

The Ottoman central bureaucracy also needed some officials in the field to implement these policies. The silver seekers (*gümüş arayıcı*) who are the subject of this article are among them. Prospectors were the people responsible for the circulation of silver in the market. Sometimes the term "old coin (*akçe*) prohibitor (*yasakçı*)" was also used for them. However, it was seen in this study that prohibitionists and silver seekers may not always be the same people. In this sense, the prohibitionists could have been the armed forces next to the silver seekers.

In this article, the names of 25 different silver seekers were identified between 1550 and 1750. Only two of these were affiliated with the mint; one person is recorded as a silver and gold artisan. Therefore, there are only 3 people in total who have professional experience in the field. In the data obtained, it is also seen that sometimes the searchers are *emin/mültezims* (*tax- farmers*) assigned within the scope of *mukataas*. For example, a Jewish entrepreneur named Salomo veled-i Yahuda was not only a silver prospector in Istanbul, but also a mint *emin*. It is understood that 7 of the identified people were of slave origin or soldiers. However, especially soldiers cannot be expected to understand silver business. For this reason, it was emphasized that there may be favoritism here. There are also traces of scientists or clergyman such as *çelebi* and *efendi* among the titles of silver seekers. In addition, although some authors stated that silver seekers were among the artisan, the opinions were also shared that this was not always possible. As a matter of fact, it is important that their names are not found in artisans' books in the Ottoman Archives.

After their identities were determined in this way, it was explained what their duties were. First of all, silver seekers were responsible for preventing this mine from being taken abroad. For this purpose, they could search places such as port, pier and customs. Search warrant was one of their most important rights. In this sense, silver seekers would search people to see if they were carrying silver. The seekers working under the mints were also making efforts to collect old coins. In this sense, they still had the right to search people, their homes and vehicles. Silver seekers could search anyone and anywhere upon tip-off and when there was a possibility of a crime. Armed people were also assigned to assist them in case of any security problems that might arise during this process. One of the other most important duties of silver prospectors was to physically prevent the circulation of counterfeit money in the market. It was their responsibility to deliver the counterfeiters caught with criminal instruments to the *Divan-ı Hümayun*.

As a result of all these, it is necessary to count silver seekers as one of the important actors of the monetary policies of the Ottoman central administration. Their presence in the field and their physical right to search for silver enabled them to become fundamental elements of financial policies in the provinces. However, despite all the efforts and the activities of the silver seekers, the control of the market could never reach ideal levels. It is also meaningful to see that among the reasons for these vulnerabilities are some irregularities on the part of mint employees and silver seekers. Despite everything, the effectiveness of the Ottoman central and provincial bureaucracy's policies on silver was not in a very weak position, with the contribution of silver seekers.